

DEMOKRATI, AUTOKRATI ELLER EXPERTSTYRE: VILKET STYRELSESKICK FÖREDRAR SVENSKARNA?

STEN WIDMALM, THOMAS PERSSON
OCH MARKUS SJÖLÉN

Sammanfattning

I den nationella SOM-undersökningen 2022 ställde vi frågor om vilka samhällsproblem som kan motivera svenskarna till att tillfälligt vilja pausa demokratin. Resultaten var oroväckande eftersom de visade att det fanns en utbredd villighet att, även om så bara för ett tag, försätta demokratin i ett slags vänteläge. Historien visar att ”tillfälliga” pauser ofta kan bli långvariga. Resultaten motiverade en uppföljning med fördjupade frågor i den nationella SOM-undersökningen 2023. Där har vi undersökt mer ingående vilka delar av demokratin som svenskarna kan tänka sig att tillfälligt sätta ur spel givet att landet utsätts för olika slags kriser. Vi undersöker även vilket styrelseskick som svenskarna anser är bäst på att lösa dagens samhällsproblem: demokrati, autokrati eller expertstyre. I kapitlet analyserar vi resultaten från den senaste SOM-undersökningen och drar slutsatser om dessa centrala frågor för demokratis fortlevnad.

Globalt befinner sig demokratin på kraftig tillbakagång och till skillnad från tidigare sker nedmonteringen numera ofta gradvis och med folkligt stöd (Guriev & Treisman, 2022; Levitsky & Ziblatt, 2018). Inte ens Sverige tycks vara förskonat från den pågående utvecklingen. När vi i den nationella SOM-undersökningen 2022 ställde frågor om vilka samhällsproblem som kan motivera svenskarna till att tillfälligt vilja pausa demokratin (Persson & Widmalm, 2023; Widmalm & Persson, 2023), fann vi en utbredd villighet att, även om så bara för ett tag, begränsa demokratin om landet utsätts för olika slags kriser. Historien visar emellertid att ”tillfälliga” pauser ofta kan bli långvariga. Återkommande har det visat sig att demokratiska system snabbt kan brytas ner för att sedan ha svårt att återhämta sig. Resultaten motiverade att vi gjorde en uppföljning med fördjupade frågor i den nationella SOM-undersökningen 2023 för att få veta mer om på vilket sätt medborgarna kan tänka sig att pausa demokratin.¹

De resultat som vi presenterar här handlar inte bara om när och på vilket sätt svenskar kan tänka sig att pausa demokratin. Vi har också undersökt vilket styrelseskick som svenskarna föredrar för att lösa dagens samhällsproblem. Och där

hittar vi ytterligare indikatorer som visar att stödet för demokratin förvisso är fortsatt stort, men även att stödet för alternativen visar sig vara omfattande. Våra resultat tycks gå i samma riktning som utfallet i den senaste Ungdomsbarometern som uppvisade en utbredd skepticism bland ungdomar mot politikernas förmåga att lösa problem i samhället (Ungdomsbarometern, 2024).

I World Values Survey, en världsomfattande enkätundersökning om sociokulturella, religiösa och politiska värderingar, mäts stödet för demokrati genom att fråga om respondenter anser att det är bra eller dåligt att ha ett demokratiskt politiskt system. Dessutom tillfrågas respondenterna om de tycker det är bra eller dåligt att ha en stark ledare som inte behöver ta hänsyn till parlament och val. Vi har ställt liknande frågor i SOM-undersökningen. Men vi ställer inte bara demokrati mot autokrati, utan också mot expertstyre.

Forskare är knappast ovetande om detta problem – vilket vi kommer att återkomma till. Men riskerna med att experter får för mycket makt hamnar ofta i skymundan när demokratiserings- och autokratiseringsforskningen mestadels kommit att handla om hur regimer rör sig mellan det auktoritära, där en ledare står i centrum, och det demokratiska folkstyret. Det gäller än mer i mediernas rapportering av hur regimtyper diskuteras och illustreras. Artiklar och nyhetsinslag om länder där demokratin försvagas illustreras vanligtvis med bilder på politiker som leder de partier som betecknas som korrupta, populistiska eller öppet auktoritära.

Mer sällan talas det om den figur som beskrivs med helt andra attribut, ofta glasögonprydd, sittandes vid ett skrivbord bakom pappershögar och där bakgrunden mestadels består av trädryggspärmar. Vi talar här om teknokraten, som ofta ter sig tämligen harmlös. Men teknokraten, och tron på expertstyre som styrelseskick, kan likafullt få en demokratiutveckling att börja gå i helt fel riktning.

Här är det viktigt att nämna att demokratier behöver sina experter. Så länge de ingår i det som statsvetaren Sverker Gustavsson beskriver som en del av en ”demokratisk bearbetning” så har experterna en viktig roll att fylla (Gustavsson, 2024). Även demokratiforskaren Robert Dahl beskriver betydelsen av ”upplyst förståelse” för demokratin (Dahl, 1989), som knappast kan åstadkommas utan hjälp av experter. I Sverige anses exempelvis expertstyret av Riksbanken som nödvändigt för en god penningpolitik. Och under senare år har experterna beskrivits som viktiga för att hantera bland annat problemen med klimatet och pandemin.

Utifrån ett demokratiperspektiv finns det emellertid uppenbara baksidor med att ge experter för mycket politiskt inflytande. I grunden handlar det om en gränsdragning kring vilka frågor det kan finnas legitima politiska konflikter (och därmed olika lösningar), eller inte. Teknokraterns legitimitet bygger inte på ett folkligt stöd utan på att teknokraten vet bättre än medborgare och förtroendevalda. I vissa situationer kan det vara motiverat att låta expertargument utgöra ett slags trumfkort som väger tyngre än andra argument, men blir styrningen allt för omfattande undermineras folkinflytandet. Och i sammanhanget kan nämnas att teknokraten kan bidra till gradvis autokratisering utan att själv inse att det sker. Dessutom kan, som Gus-

tavsson (2024) och Bickerton och Accetti (2021) argumenterar, teknokrater som verkar för att inskränka demokratin hamna i dåligt sällskap med populisterna – så att demokratin angräps från två håll samtidigt. Då kan effekterna bli förödande.

Det är i sammanhanget värt att nämna att just frågan om hur makt bör fördelas efter särskilda förmågor och kunskaper har funnits med så länge som vi kan blicka bakåt i historien. Ideal om ”upplyst despoti” har ett starkt släktskap med idén om teknokrati. Platon förespråkade idén om att de bäst lämpade att styra ett folk är de som har utvecklade egenskaper och kunskaper inom vissa områden – särskilt inom filosofi. I större samhällen har det alltid funnits en insikt om att ingen ensam kan styra en stat oavsett hur upplyst ledaren är. Alla härskare måste i någon mån delegera makt och förlita sig på råd från experter (Grindle, 2000). Men lika länge har det varit känt att den som får makt delegerad till sig – särskilt om den har unika kunskaper och färdigheter – kan undergräva despotens position.

Två tusen år senare brottades despoter och filosofer fortfarande med den problematiken när idéer om det sociala kontraktet blev inflytelserika. En inriktning, företrädd bland annat av Thomas Hobbes, innebar att enväldet och den oinskränkta statsmakten skulle vägledas av förnuftet. En annan betonade att människor skulle få tillgång till friheter och äganderätt i utbyte mot att lyda gemensamma lagar, vilket bland annat framhölls av John Locke och Jean-Jacques Rousseau. Dessa idéer innebar upprinnelsen till den moderna demokratin genom brott i takt med att makten alltmer flyttades från despoten till folket. Men frågan om teknokrati klamrade sig kvar. Alltjämt varnas det för att experter av olika slag är på väg att få för mycket makt i frågor där folket bör bestämma. I klassikern *Ruling the void* beskriver statsvetaren Peter Mair (2013) hur avståndet mellan politiker och medborgare ökar då väljarnas intresse för politik minskar, och politiker blir allt mindre intresserade av väljare. I det senare fallet dras politikerna mer till att samarbeta med experter då de kan anses som enklare att ha att göra med än engagerade medborgare. Det kan i sin tur leda till ett demokratiskt underskott – som exempelvis EU sägs lida av. Underskottet kan drivas fram genom *juridifiering* som leder till ökad makt för jurister (Leijon, 2018). Emellertid betraktas inte alltid expertstyre som en farhåga.

Den politiska filosofen Jason Brennan menar i boken *Against Democracy* (2017) att det kan vara bra att de som är mer insatta, pålästa och rationella, också får mer makt. Han förespråkar det som kallas epistokrati – ett styre av de som är politiskt insatta och kunniga. Brennans idé bygger, något tillspetsat, på ett kunskapsstyre där de dugligaste medborgarna får ett större inflytande än de lata och mindre begåvade. Teknokratin bygger snarare på idén att utsedda experter ska styra baserat på sin sakkunskap och till stor del bortom folklig kontroll, en idé som tangerar den om den upplyste despoten. Brennans idéer möttes av skarp kritik när de lanserades. Men förvånansvärt många kollegor beskrev också hans förslag som intressanta (se exempelvis Crain, 2016; Marder, 2018).

Slutligen bör det sägas att vissa kriser under senare år har gjort att allt fler demokratier sneglar mot teknokratiska lösningar. Det har blivit allt vanligare att länder

stys av tjänstemannaregeringar, som exempelvis när premiärminister Mario Monti styrde Italien mellan åren 2011–2013 under den pågående eurokrisen (McDonnell & Valbruzzi, 2014). Även pandemin och klimatkrisen aktualiserade debatten kring experters inflytande. Tidigt under pandemin förespråkades okritiskt att länder borde följa Kinas nedstängningspolitik mot bakgrund av de beräkningar som gjordes under början av Covid-pandemin (Ferguson m.fl., 2020). Och i miljödebatten har ett flertal opinionsbildare och forskare förespråkade teknokrati (Mittiga, 2021; Stiernstedt, 2017).

Slutsatsen vi kan dra av detta är följande: När graden av demokrati i världen sjunker (Grothe, 2024), är det viktigt att uppmärksamma alla tendenser på att stödet för folkstyre minskar och att stödet för autokrati ökar (Nord m.fl., 2024). Men det gäller också att vara vaksam inte bara på krav på starka ledare, utan även på att mer makt ges åt experter och de som förespråkar teknokrati. För även om syftet kan vara vällovligt, om kriser kräver särskilda lösningar, och om politiker bara förespråkar en tillfällig paus av demokratin, visar historien att demokratin kan bli mycket svår att få tillbaka. Det motiverar en fördjupad diskussion om vad svenskar tänker sig kan motivera att demokratin pausas, mer specifikt under vilka omständigheter och i vilken omfattning som medborgarna är beredda att lämna över makt till experter, och rent av till despoter.

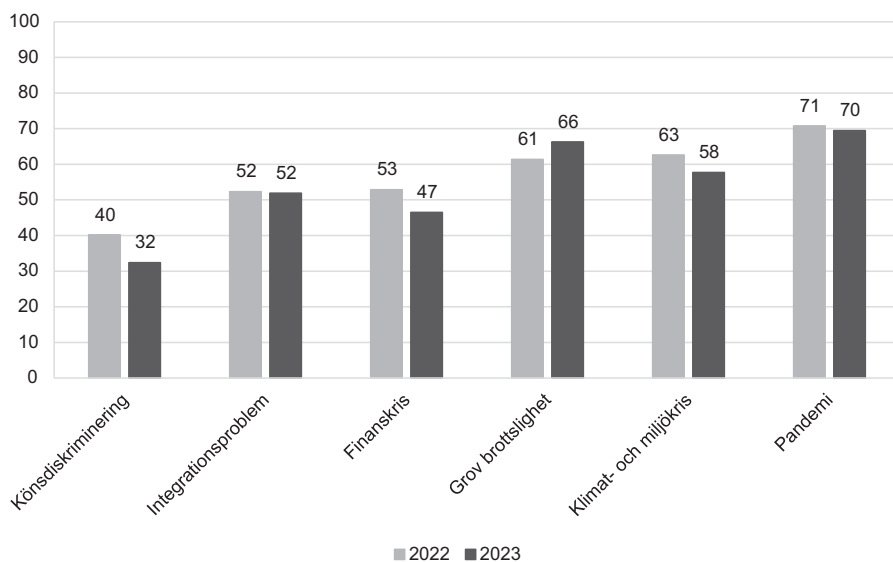
Under vilka omständigheter kan svenskarna gå med på att demokratin begränsas?

Inledningsvis kan konstateras att en stor majoritet av svenskarna anser att demokratin i Sverige fungerar bra. Den allmänna uppfattningen är att svenskarna både är nöjda med demokratin såsom den fungerar och sluter upp bakom demokratin som styrelseskick. Men i den nationella SOM-undersökningen 2022 fann vi en delvis motsatt bild. Den visade en utbredd villighet bland svenskarna att, om så bara tillfälligt, försätta demokratin i ett slags vänteläge (Persson & Widmalm, 2023; Widmalm & Persson, 2023).

När vi ställer samma fråga i 2023 års nationella SOM-undersökning visar resultaten en påfallande stabilitet mellan 2022 och 2023. Respondenterna i de två undersökningarna har i ungefär lika hög utsträckning angett att de är villiga att inskränka demokratin beroende på de sex olika kriser och samhällsproblem vi angav som svarsalternativ. Den fråga vi ställde löd *I vilken utsträckning instämmer du i att demokratin tillfälligt ska kunna begränsas för att hantera följande?*, där svarsalternativen var *En klimat- och miljökris*, *En finanskris*, *En pandemi*, *Könsdiskriminering*, *Grov brottslighet* och *Integrationsproblem*. Det finns givetvis många andra kriser och samhällsproblem som också kan komma i fråga men dessa exempel ger en fingervisning om benägenheten att vilja tumma på demokratin i syfte att hantera olika kriser och samhällsproblem.

I båda undersökningarna angav ungefär 70 procent att de helt eller delvis instämmer i påståendet att en pandemi ger skäl till att tillfälligt begränsa demokratin. Motsvarande andel som anser att grov brottslighet eller en klimat- och miljökris kan motivera att demokratin tillfälligtvis sätts ur spel uppgår till cirka 60 procent. Här kan dock noteras att andelen som uppger grov brottslighet som skäl har ökat från 61 till 66 procent mellan 2022 och 2023. Andelen som istället lyfter fram en klimat- och miljökris har tvärtom minskat från 63 till 58 procent. Andelen som anger integrationsproblem är oförändrad (52 procent) medan andelen som anger finanskris som skäl har minskat från 53 till 47 procent. Lägst andel och tillika den största nedgången mellan de två mättillfällena finner vi bland de respondenter som angett könsdiskriminering som motiv till att pausa demokratin, från 40 procent 2022 till 32 procent 2023 (se figur 1).

Figur 1 Andel som svarat att demokratin tillfälligt ska kunna begränsas för att hantera olika kriser och samhällsproblem, 2022 och 2023 (procent)

Kommentar: Frågan lød *I vilken utsträckning instämmer du i att demokratin tillfälligt ska kunna begränsas för att hantera följande?* Svarsalternativen var *Instämmer helt*, *Instämmer delvis*, *Instämmer knappast*, *Instämmer inte alls*. Figuren redogör för andelen som svarat *Instämmer helt* eller *Instämmer delvis*. Antal svar varierade mellan 1 616–1 631 (2022) och mellan 1 582–1 617 (2023).

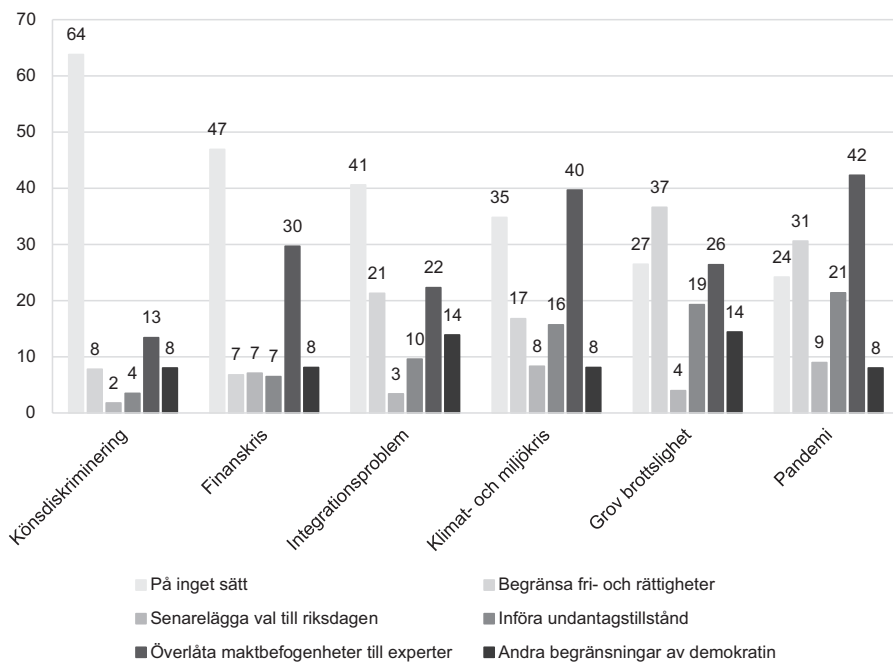
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022 och 2023.

På vilka sätt kan demokratin begränsas?

För att ta reda på i vilka avseenden svenskarna är beredda att tillfälligt inskränka demokratin bad vi respondenterna ta ställning till följande fråga: *Anser du att demokratin tillfälligt ska kunna begränsas för att hantera något av följande samhällsproblem och i så fall på vilket eller vilka sätt ska detta ske?* Alternativen som gavs var: *På inget sätt*, *Begränsa fri- och rättigheter*, *Senarelägga val till riksdagen*, *Införa undantagstillstånd*, *Överlåta maktbefogenheter till experter* och *Andra begränsningar av demokratin*. Det finns återigen en rad andra tänkbara alternativ som vi inte frågat om, men de här alternativen ger en uppfattning om svenskarnas villighet att begränsa demokratin för att hantera olika kriser och samhällsproblem.

I figur 2 redovisas de andelar som angivit respektive demokratibegränsning per kris och samhällsproblem. Av figuren framgår att det vanligaste svarsalternativet gällande könsdiskriminering, finanskris och integrationsproblem är att demokratin *på inget sätt* ska kunna begränsas. För många av de kriser och samhällsproblem vi frågar om är även alternativet att *överlåta maktbefogenheter till experter* vanligt förekommande. Gällande en pandemi och en klimat- och miljökris uppger cirka 40 procent av respondenterna detta alternativ. För en finanskris är andelen 30 procent, för grov brottslighet 26 procent och för integrationsproblem 22 procent. Att *begränsa fri- och rättigheter* är en annan populär åtgärd för flera av de kriser och samhällsproblem vi frågar om. Exempelvis anger 37 procent att det är ett lämpligt sätt för att hantera grov brottslighet och 31 procent en pandemi. Ungefär en femtedel av respondenterna uppger också att integrationsproblem och en klimat- och miljökris kan hanteras på motsvarande sätt. Att *senarelägga val till riksdagen* är däremot inte ett populärt alternativ, oavsett problematik. Men en femtedel av svenskarna uppger att både en pandemi och grov brottslighet kan hanteras genom att *införa undantagstillstånd*, medan 16 procent ser detta som en lämplig åtgärd för att möta en klimat- och miljökris.

Figur 2 Andel som svarat på vilket sätt demokratin tillfälligt ska kunna begränsas för att hantera olika kriser och samhällsproblem, 2023 (procent)

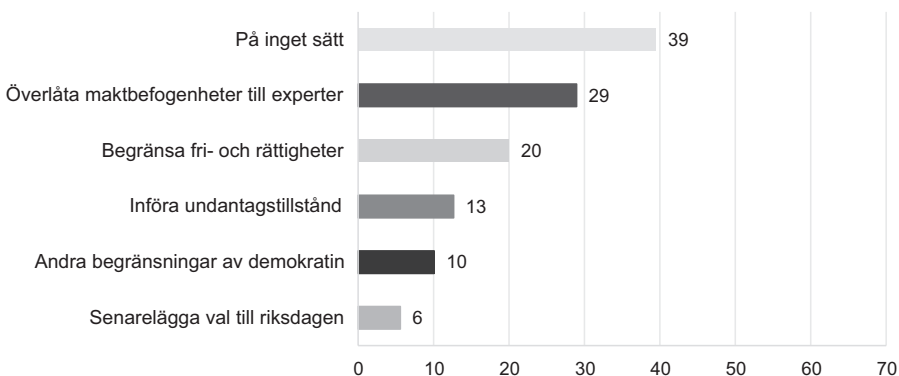

Kommentar: Frågan löd *Anser du att demokratin tillfälligt ska kunna begränsas för att hantera något av följande samhällsproblem och i så fall på vilket eller vilka sätt ska detta ske?* Alternativen som respondenterna fick ta ställning till var *På inget sätt, Begränsa fri- och rättigheter, Senarelägga val till riksdagen, Införa undantagstillstånd, Överlåta maktbefogenheter till experter, Andra begränsningar av demokratin.* Figuren redogör för andelen som angett respektive alternativ. Respondenterna kunde ange flera alternativ för varje samhällsproblem. Antal svarande var 1 585.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

För att ge en mer överskådlig bild över de sätt på vilka svenskarna anser att demokratin tillfälligt ska kunna begränsas sammanfattar vi i figur 3 medeltal för alla demokratibegränsningar vi frågat om. Som framgår är överlåtande av maktbefogenheter till experter det vanligaste förslaget (29 procent), följt av att begränsa fri- och rättigheter (20 procent) och att införa undantagstillstånd (13 procent). Andra begränsningar av demokratin och att senarelägga val till riksdagen är mindre populära förslag.

Figur 3 Andel som svarat på vilket sätt demokratin tillfälligt ska kunna begränsas för att hantera olika kriser och samhällsproblem, 2023 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Anser du att demokratin tillfälligt ska kunna begränsas för att hantera något av följande samhällsproblem och i så fall på vilket eller vilka sätt ska detta ske?* Alternativen som respondenterna fick ta ställning till var *På inget sätt*, *Begränsa fri- och rättigheter*, *Senarelägga val till riksdagen*, *Införa undantagstillstånd*, *Överlåta maktbefogenheter till experter*, *Andra begränsningar av demokratin*. Figuren redogör för andelen som angett respektive alternativ. Respondenterna kunde ange flera alternativ för varje samhällsproblem. Antal svarande var 1 585.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

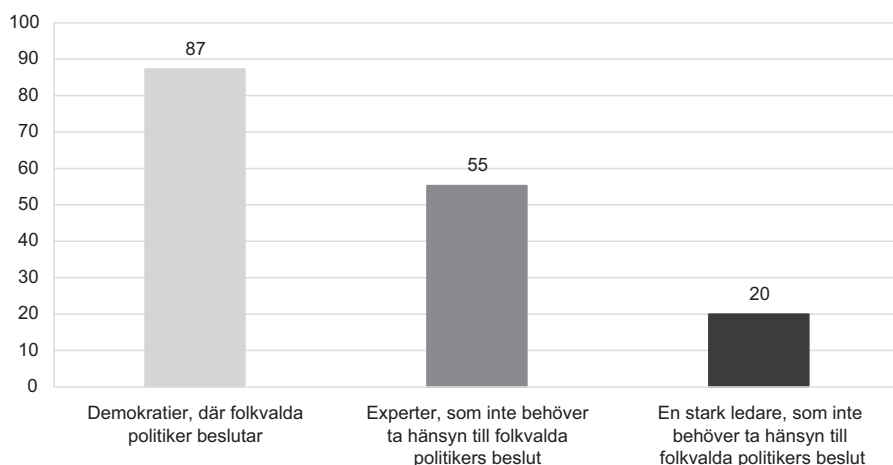
Sammantaget framträder en bild av en utbredd villighet bland svenskarna att ta till drastiska demokratibegränsande åtgärder för att lösa dagens samhällsproblem. Några saker sticker ut i resultaten. Dels den till synes starka tilltron till experter när det gäller att hantera kriser och lösa samhällsproblem. Dels den utbredda benägenheten att både begränsa fri- och rättigheter och att införa undantagstillstånd för att tackla dagens samhällsutmaningar. Dessa uppseendeväckande resultat föranleder oss att undersöka närmare i vilken grad svenskarna faktiskt ser demokratin som det bästa styrelseskicket för vår samtid.

Vilka är huvudkonkurrenterna till demokratin?

I 2023 års SOM-undersökning fick respondenterna ta ställning till följande tre påståenden: *Demokratier, där folkvalda politiker beslutar, är bättre än andra styrelseskick på att lösa dagens samhällsproblem; En stark ledare, som inte behöver ta hänsyn till folkvalda politikers beslut, är bättre på att lösa dagens samhällsproblem; Experter, som inte behöver ta hänsyn till folkvalda politikers beslut, är bättre på att lösa dagens samhällsproblem.* Den andel som instämmer, helt eller delvis, i respektive påstående redovisas i figur 4. Resultaten föranleder oss att dra följande slutsatser: För det första kan vi konstatera att demokratin har ett mycket starkt stöd bland

svenskarna eftersom 87 procent anger att det är ett bättre styrelseskick än andra på att lösa dagens samhällsproblem. För det andra – vilket delvis motsäger det starka stödet för demokratin – anger 55 procent av respondenterna att experter, som inte behöver ta hänsyn till folkvalda politikernas beslut, är bättre på att lösa dagens samhällsproblem. Och för det tredje – även det i motsats till det kompakta stödet för demokratin – anger var femte respondent (20 procent) att en stark ledare, som inte behöver ta hänsyn till folkvalda politikernas beslut, är bättre på att lösa dagens samhällsproblem.

Figur 4 Andel som svarat vilket styrelseskick som är bäst på att lösa dagens samhällsproblem, 2023 (procent)

Kommentar: Frågan löd *I vilken utsträckning instämmer du i följande påståenden?* följt av alternativen *Demokratier, där folkvalda politiker beslutar, är bättre än andra styrelseskick på att lösa dagens samhällsproblem; En stark ledare, som inte behöver ta hänsyn till folkvalda politikernas beslut, är bättre på att lösa dagens samhällsproblem; Experter, som inte behöver ta hänsyn till folkvalda politikernas beslut, är bättre på att lösa dagens samhällsproblem.* Svartalternativen var *Instämmer helt, Instämmer delvis, Instämmer knappast, Instämmer inte alls.* Figuren redogör för andelen som svarat *Instämmer helt* eller *Instämmer delvis*. Antal svar varierade mellan 1 625–1 631.

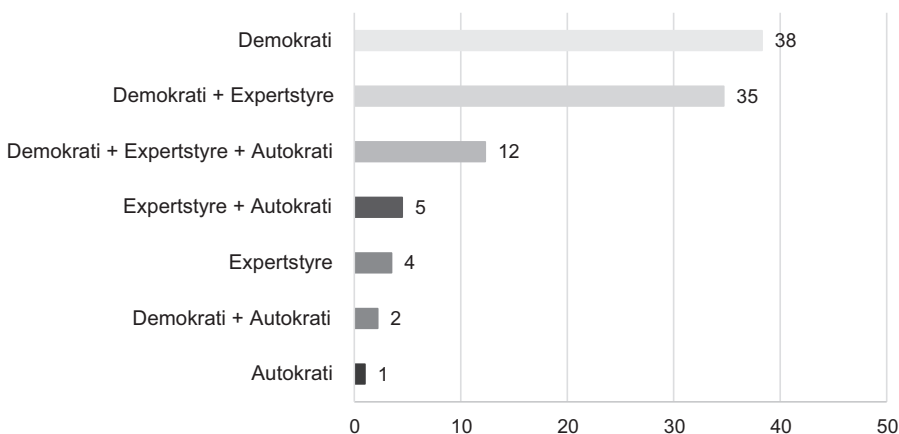
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Respondenterna tycks alltså inte vara helt konsistenta i sin uppfattning om vilket styrelseskick som är att föredra när det gäller att hantera dagens kriser och samhällsproblem. Demokrati är alltså det populäraste alternativet. Men likväl tyder våra resultat på att en förvånansvärt stor andel huser tilltro till både experter och en stark ledare när det gäller att lösa dagens samhällsproblem. Det kan möjligen tolkas som en utbredd brist på förtroende för de partier och politiker som respondenterna ser framför sig när de tar ställning till uttrycket ”folkvalda politiker”. Att

många respondenter har angett fler än ett alternativ som svar på frågan om vilket styrelseskick som är bäst på att lösa dagens samhällsproblem kan tolkas som att många respondenter inte ser en motsättning mellan alternativen.

I figur 5 redovisas de olika kombinationer av svar som respondenterna avgivit. Här framkommer att endast 38 procent av respondenterna svarat att demokrati är bättre än andra styrelseskick utan att samtidigt ge stöd till något av de två övriga alternativen. Nästan lika många, 35 procent, har angett att såväl demokrati som expertstyre är bäst på att lösa dagens samhällsproblem. De som antingen angivit expertstyre i kombination med autokrati (5 procent), eller endast angivit expertstyre (4 procent) eller autokrati (1 procent), alternativt autokrati i kombination med demokrati (2 procent) är mycket få. Mer vanlig är en kombination av alla styrelseskick, som 12 procent av respondenterna angivit. Med tanke på den globala demokratiutvecklingen är detta ett resultat som väcker funderingar. Innan vi går över till att diskutera våra slutsatser ska vi först redovisa vilka svenskar som i högst grad föredrar respektive alternativ.

Figur 5 Andelar per kombination av svar om vilket styrelseskick som är bäst på att lösa dagens samhällsproblem, 2023 (procent)

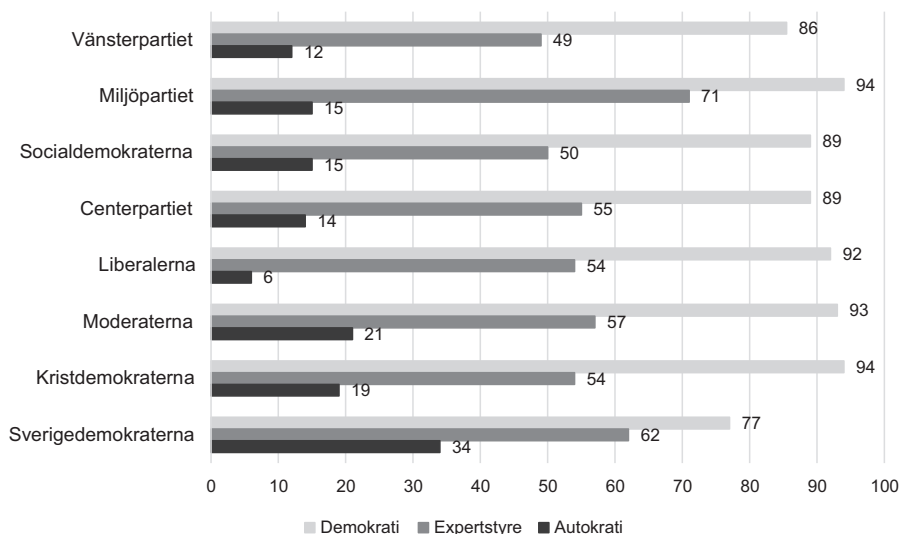
Kommentar: Frågan löd *I vilken utsträckning instämmer du i följande påståenden?* följt av alternativen *Demokratier, där folkvalda politiker beslutar, är bättre än andra styrelseskick på att lösa dagens samhällsproblem; En stark ledare, som inte behöver ta hänsyn till folkvalda politikers beslut, är bättre på att lösa dagens samhällsproblem; Experter, som inte behöver ta hänsyn till folkvalda politikers beslut, är bättre på att lösa dagens samhällsproblem.* Svarsalternativen var *Instämmer helt, Instämmer delvis, Instämmer knappast, Instämmer inte alls.* Figuren redogör för andelen som svarat *Instämmer helt* eller *Instämmer delvis* för respektive kombination av svar. Antal respondenter som besvarat samtliga tre alternativ var 1 608.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Vem föredrar demokrati, expertstyre och autokrati?

I figur 6 visas andelen av respektive partis sympatisörer som anser att demokrati, expertstyre respektive autokrati är bäst på att lösa dagens samhällsproblem. Stödet för demokratin är starkt bland de flesta av partiernas sympatisörer och ligger mellan 86 procent för Vänsterpartiet och 94 procent för Miljöpartiet respektive Kristdemokraterna. Dock ligger Sverigedemokraternas sympatisörer betydligt lägre, med 77 procent. Sverigedemokraterna utmärker sig även i tilltron till en stark ledare, där var tredje person (34 procent) ger uttryck för den uppfattningen. Även var femte moderat (21 procent) och kristdemokrat (19 procent) delar uppfattningen och den förekommer även i något lägre grad bland övriga partiers sympatisörer. Lägst är andelen bland liberala sympatisörer där blott 6 procent ställer sig bakom påståendet.

Figur 6 Andel per parti som svarat vilket styrelseskick som är bäst på att lösa dagens samhällsproblem, 2023 (procent)

Kommentar: Frågan löd *I vilken utsträckning instämmer du i följande påståenden?* följt av alternativen *Demokratier, där folkvalda politiker beslutar, är bättre än andra styrelseskick på att lösa dagens samhällsproblem; En stark ledare, som inte behöver ta hänsyn till folkvalda politikers beslut, är bättre på att lösa dagens samhällsproblem; Experter, som inte behöver ta hänsyn till folkvalda politikers beslut, är bättre på att lösa dagens samhällsproblem.* Svarsalternativen var *Instämmer helt, Instämmer delvis, Instämmer knappast, Instämmer inte alls.* Figuren redogör för andelen som svarat *Instämmer helt* eller *Instämmer delvis*. Antal svar varierade mellan 1 506–1 510.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Uppfattningen om att experter, som inte behöver ta hänsyn till folkvalda politiker, är bäst på att lösa dagens samhällsproblem är vanligast bland miljöpartister (71 procent) och sverigedemokrater (62 procent), även om de sannolikt inte hyser tilltro till samma slags experter. Tilltron till experter är dock hög bland samtliga partiets sympatisörer. Lägst andel finns bland vänsterpartister, där emellertid nästan varannan (49 procent) lyfter fram experter.

Det finns även andra betydelsefulla bakgrundsfaktorer att lyfta fram förutom respondenternas partisympatier. Kvinnor är i genomsnitt något mer benägna än män att stödja både demokrati (89 vs. 86 procent) och expertstyre (57 vs. 54 procent), medan det omvända förhållandet råder kring autokrati (18 vs. 22 procent). Äldre personer är mer benägna att stödja demokrati än yngre personer, medan expertstyre och autokrati förespråkas i högre grad bland yngre personer. Vidare är högutbildade personer i genomsnitt mer benägna att stödja demokrati än lågutbildade, medan autokrati förespråkas i högre grad bland lågutbildade. Däremot är expertstyre mer populärt bland högutbildade än bland lågutbildade. Ser vi till den yngsta kategorin, 16–29 åringar, och den grupp som har lägst utbildning, så svarar nästan var tredje respondent att de anser att en stark ledare är bättre än folkvalda politiker på att lösa dagens samhällsproblem (28 respektive 32 procent). Personer med hög inkomst tenderar att i högre grad stödja demokrati och expertstyre medan de i lägre grad ser en stark ledare som bäst lämpad för att lösa dagens samhällsproblem. För personer med låg inkomst är förhållandet det omvända (se tabell 1).

Ser vi till vilka respondenter som i störst utsträckning anger de olika kombinationer av styrelseskick som är möjliga att ställa sig bakom (figur 5), bör vi ha i åtanke att det i många fall inte går att dra några säkra slutsatser om vad som utmärker dessa individer. Endast 16 personer har svarat att autokrati är bättre än andra styrelseskick utan att samtidigt ge stöd till något av de övriga alternativen, och 57 personer föredrar expertstyre utan att ange stöd till vare sig demokrati eller autokrati. Tabell 1 visar hur olika bakgrundsfaktorer samvarierar med de tre vanligaste kombinationerna. Bland de mest intressanta skillnaderna finner vi exempelvis att en majoritet av miljöpartisterna (58 procent) födrar en kombination av demokrati och expertstyre, vilket är betydligt högre än andelen miljöpartister som enbart födrar demokrati (23 procent). Äldre födrar endast demokrati i högre grad än yngre, medan förhållandet är det omvända för kombinationen demokrati och expertstyre.

Tabell 1 Andel per parti, kön, ålder, utbildning och inkomst som svarat vilket styrelseskick som är bäst på att lösa dagens samhällsproblem, 2023 (procent)

	Demokrati	Expertstyre	Autokrati	Demokrati (endast)	Demokrati & Expertstyre	Demokrati & Expertstyre & Autokrati
Vänsterpartiet	86	49	12	44	36	6
Socialdemokraterna	89	50	15	45	34	9
Centerpartiet	89	55	14	40	40	7
Liberalerna	92	54	6	45	42	6
Moderaterna	93	57	21	39	36	15
Kristdemokraterna	94	54	19	44	31	17
Miljöpartiet	94	71	15	23	58	11
Sverigedemokraterna	77	62	34	26	29	18
Kvinna	89	57	18	37	38	12
Man	86	54	22	39	32	12
16–29 år	82	66	28	24	40	15
30–49 år	86	61	17	33	42	11
50–64 år	87	54	20	40	34	10
65–90 år	90	48	20	47	28	14
Låg utbildning	80	49	32	38	19	20
Medellåg utbildning	85	55	25	36	30	16
Medelhög utbildning	88	57	18	38	37	11
Hög utbildning	92	57	12	40	43	7
Låg inkomst	84	53	25	37	28	16
Medellåg inkomst	87	53	27	40	28	16
Medelhög inkomst	87	56	17	37	38	10
Hög inkomst	91	59	15	39	42	9

Kommentar: Frågan löd *I vilken utsträckning instämmer du i följande påståenden?* följt av de tre alternativen *Demokratier, där folkvalda politiker beslutar, är bättre än andra styrelseskick på att lösa dagens samhällsproblem; En stark ledare, som inte behöver ta hänsyn till folkvalda politikerns beslut, är bättre på att lösa dagens samhällsproblem; Experter, som inte behöver ta hänsyn till folkvalda politikerns beslut, är bättre på att lösa dagens samhällsproblem.* Svarsalternativen var *Instämmer helt, Instämmer delvis, Instämmer knappast, Instämmer inte alls.* Tabellen redogör för andelen som svarat *Instämmer helt* eller *Instämmer delvis.* Låg utbildning = max grundskola el. motsv.; Medellåg = max gymnasium, folkhögskola el. motsv.; Medelhög = eftergymnasial utb., högsk./univ.; Hög = högskola/universitet 3 år eller längre/forskarutbildning. Låg inkomst = Max 14 999 kr; Medellåg = 15 000–24 999 kr; Medelhög = 25 000–44 999 kr; Hög = Minst 45 000 kr. Antal svar varierade mellan 1 490–1 631.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Demokratin i trängt läge

Det finns ett omfattande stöd för demokratin bland svenskar, men det är ändå inte så kompakt som vi hade förväntat oss. Påfallande många tycks vara beredda att pausa demokratin vid olika krissituationer – men på olika sätt beroende på vilket slags kris det handlar om. Särskilt intressant är att för de som anger att de kan tänka sig inskränkningar i demokratin vid kris så anges i samtliga fall, förutom i exemplet med ”grov brottslighet”, alternativet ”överlåta maktbefogenheter till experter” som det mest gillade. Det för oss vidare till resultaten om det generella stödet för demokratin och dess alternativ när det handlar om att lösa dagens samhällsproblem.

Det som väcker förvåning är hur pass många som angivit preferenser för en stark ledare – när det trots allt bara handlar om att mer allmänt lösa samhällsproblem. Det är även förvånande hur stor andel som i olika sammanhang är sympatiskt inställda till expertstyre. Här vill vi hävda att kombinationen av acceptans för expertstyre och gillandet av den auktoritära styrformen tillsammans utgör ett särskilt problem. Men den tolkningen kräver att vi börjar med att säga något om vad resultaten *inte* säger.

Till att börja med så är det viktigt att komma ihåg att en misstro mot folkvalda och till och med mellan människor inte nödvändigtvis är något som är dåligt i en demokrati. Misstro och missnöje kan leda till politisk mobilisering i viktiga frågor och det kan leda till förändring om det kanaliseras i det demokratiska systemet (Cassegård m.fl., 2023). Det är en annan sak om folk visar en öppenhet för att ersätta demokratiskt beslutsfattande med andra alternativ. Vill någon medvetet autokratisera Sverige så kan det göras genom att exempelvis populisterna argumenterar för att det bara finns *en* grupp som ska få utgöra demos. De kan då utnyttja befintliga eller påhittade hot för att hävda att folkstyret är korruperat och oförmöget att erbjuda lösningar så snabbt och effektivt som en stark ledare kan göra. Vad som är försåtligt här, vilket flera demokratiforskare före oss har uppmärksammat (Bickerton & Accetti, 2021; Caramani, 2017), är att teknokrater och populisterna har ett gemensamt intresse av att åsidosätta, eller till och med göra funktionsoduglig, den representativa demokratin.

Här är det emellertid inte helt enkelt att tolka svaren som handlar just om experternas roll. Som vi nämnde i början av detta kapitel så är experter och deras inflytande viktigt för att få en demokrati att fungera. Men överlåtande av beslutsfattande till experter innebär trots allt att viktiga frågor flyttas bort från den politiska arenan, vilket begränsar möjligheten att vara oense om lösningar. Den legitima oenigheten, som utgör en central och unik del av det demokratiska styrelseskicket, kan vara svår att kombinera med effektivt beslutsfattande. Här kan således ökad makt för experter utnyttjas av auktoritära krafter, och för att det ska hända behövs inte alltid en storslagen plan som någon genomför i syfte att avdemokratisera ett land.

Reformer som beskär demokratin kan också genomföras om politiker och medborgare helt enkelt är obetänksamma eller om de känner sig hotade av något. Pandemin är ett exempel som illustrerar när expertis och de folkvaldas beslutsmyndighet

ställdes mot varandra. I just det fallet klarade sig Sverige bättre än andra länder från onödiga och kostsamma nedstängningar, delvis på grund av förlitandet på experter (Nordgren & Tallqvist, 2023). I andra länder gick det sämre. I miljödebatten har expertstyre varit ett uttalat mål som under senare år framställts som ett politiskt krav från olika håll (Mittiga, 2021; Stiernstedt, 2017). Och det finns fler frågor som gör det lätt att snekla på teknokratiska lösningar. Koranbränningar har väckt frågor om att jurister bör ta över bedömningar av hur religionsfrihet, yttrandefrihet och bestämmelser om hets mot folkgrupp ska tolkas. EU:s beslutsfattande bygger till stor del på teknokratiska lösningar och ett slags juridifiering blir allt vanligare på bekostnad av det demokratiska inflytandet (Leijon, 2018; Sánchez-Cuenca, 2017). Det samma gäller tillämpningen av regler om GDPR och etikprövning för forskare.

När vi diskuterar demokratihot bör vi således ta med i beräkningen att även demokrater själva kan skada och demontera demokratin. Folket kan förledas att följa den som skriker högt efter auktoritära lösningar. Det är *en* tänkbar väg mot avdemokratisering. Men en annan är att politiker och medborgare gradvis vänjer sig vid att lämna ifrån sig allt mer makt till experter. I det första fallet sker avdemokratisering i konfrontationer som i allmänhet hörs och syns i debatten. Vägen mot expertstyre liknar däremot mer en drunkning. Det är något som, mot våra vanligaste föreställningar, oftast sker utan att vi hör det. Då skapas utrymme för en kniptångsmanöver mot demokratin – från populisterna och teknokrater samtidigt.

Not

- ¹ Kapitlet baseras på forskning som genomförts med stöd från Myndigheten för psykologiskt försvar och Vetenskapsrådet.

Referenser

- Bickerton, C. J., & Invernizzi Accetti, C. (2021). *Technopopulism: The New Logic of Democratic Politics*. Oxford University Press.
doi:10.1093/oso/9780198807766.001.0001.
- Brennan, J. (2017). *Against democracy*. Princeton University Press.
- Caramani, D. (2017). Will vs. Reason: The Populist and Technocratic Forms of Political Representation and Their Critique to Party Government. *American Political Science Review*, 111(1), 54–67. doi:10.1017/S0003055416000538.
- Cassegård, C., Eyerman, R., Martínez, M., Polanska, D., Schulz, M., Thörn, H., Törnberg, A., m.fl. (2023). "Demonisera inte miljöaktivister | SvD Debatt". *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/wA2GyP/forskare-demonisera-inte-miljoaktivister> (2023-10-19).
- Crain, C. (2016). The Case Against Democracy: If most voters are uninformed, who should make decisions about the public's welfare? *The New Yorker*. <https://www.newyorker.com/magazine/2016/11/07/the-case-against-democracy> (2016-10-31).

- Dahl, R. (1989). *Democracy and Its Critics*. Yale University Press.
- Ferguson, N., Laydon, D., Nedjati Gilani, G., Imai, N., Ainslie, K., Baguelin, M., Bhatia, S., m.fl. (2020). *Report 9: Impact of non-pharmaceutical interventions (NPIs) to reduce COVID19 mortality and healthcare demand*. doi:10.25561/77482.
- Grindle, M. S. (2000). *Audacious Reforms - Institutional Invention and Democracy in Latin America*. Johns Hopkins University Press.
- Grothe, C. (2024). Freedoms Denied as the World Enters a Consequential Year of Elections. *Freedom House*. <https://freedomhouse.org/article/freedoms-denied-world-enters-consequential-year-elections>
- Guriev, S. M., & Treisman, D. (2022). *Spin dictators: the changing face of tyranny in the 21st century*. Princeton University Press.
- Gustavsson, S. (2024). *Demokratis självförvar. Nio essäer om den politiska reformismens möjligheter*. Atlas.
- Leijon, K. (2018). 201 *National Courts as Gatekeepers in the European Union*. Acta Universtatis Usaliensis.
- Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). *How democracies die* (1 uppl.). Crown.
- Mair, P. (2013). *Ruling the void: The Hollowing of Western Democracy*. Verso.
- McDonnell, D., & Valbruzzi, M. (2014). Defining and Classifying Technocrat-led and Technocratic Governments. *European Journal of Political Research*, 53(4), 654–671. doi:10.1111/1475-6765.12054.
- Mittiga, R. (2021). Political Legitimacy, Authoritarianism, and Climate Change. *American Political Science Review*, 1–14. doi:10.1017/S0003055421001301.
- Nord, M., Lundstedt, M., Altman, D., Angiolillo, F., Borella, C., Fernandes, T., Gastaldi, L., m.fl. (2024). *Democracy Report 2024 - Democracy Winning and Losing at the Ballot*. V-Dem Institute.
- Persson, T., & Widmalm, S. (2023). Demokrati som överideologi eller en ideologi bland andra? I U. Andersson, P. Öhberg, A. Carlander, J. Martinsson & N. Theorin (Red.), *Ovisshetens tid*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Sánchez-Cuenca, I. (2017). From a Deficit of Democracy to a Technocratic Order: The Postcrisis Debate on Europe. *Annual Review of Political Science*, 20(1), 351–369. doi:10.1146/annurev-polisci-061915-110623.
- Stiernstedt, J. (2017). "Demokratin måste pausas för att lösa klimatkrisen". *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/VOovd/demokratin-maste-pausas-for-att-losa-klimatkrisen>
- Ungdomsbarometern (2024). *Generationsrapporten 2024*. Stockholm. <https://www.ungdomsbarometern.se/rapportslapp-generationsrapporten-2024/>
- Widmalm, S., & Persson, T. (2023). "Det här är svenskarna beredda att pausa demokratin för". *Dagens Nyheter*. Publicerad 2023-04-14. <https://www.dn.se/debatt/det-har-ar-svenskarna-beredda-att-pausa-demokratin-for/>